

УДК 7.011

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.38>

Метт Сміт,

*професор Портсмутського університету,
Співорганізатор TAPRA Applied та
Робочої групи «Соціальний театр».
orcid.org/0000-0002-2570-0594
Matt.Smith@port.ac.uk*

Розова Тамара Вікторівна,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка»
orcid.org/0000-0002-5168-425X
Web of Science Researcher ID: AAE-8871-2019
rozova@op.edu.ua*

Бородіна Наталія Вячеславівна,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка»
orcid.org/0000-0001-7502-518X
n.v.borodina@op.edu.ua*

Овчаренко Тетяна Станіславівна,

*кандидат культурології,
доцент кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка»
orcid.org/0000-0001-6315-1891
ovcharenko@op.edu.ua*

ТЕАТР ЛЯЛЬОК ПЕРЕД ОБЛИЧЧЯМ ВІЙНИ

Стаття присвячена аналізу проєкту «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre» («Театр ляльок перед обличчям війни: дослідження Одеського театру ляльок»), який відбувся у 2023 році. Проєкт, який об'єднав колег з Університету Портсмута та кафедри культурології та філософії культури Національного університету «Одеська політехніка», фінансувався Фондом досліджень та інновацій Великої Британії (UKRI). Цей проєкт став можливим завдяки грантовій схемі UK-Ukraine Twinning, що фінансується Research England за підтримки Міжнародних університетів Великої Британії та UK Research and Innovation. З боку Великої Британії проєктом керував професор Метт Сміт, з української сторони проєкт очолила доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри Тамара Розова. Мета проєкту полягала в тому, щоб підтримати співпрацю та зв'язки між установами, які займаються дослідженнями у галузі культури. Проєкт «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre» сприяв популяризації театру ляльок взагалі, та зокрема Одеського академічного театру ляльок, важливого культурного закладу, який було засновано у 1932 році. Дослідження висвітлило спосіб, яким культура може пережити конфлікт, особливо для молоді, й привернуло увагу до міста Одеси під час кризи та загрози. Театр ляльок – це дуже привабливий і захоплюючий вид мистецтва, який поєднує культуру Великої Британії та України завдяки лялькарству. Цей проєкт зосереджений на лялькарстві як соціально-гуманітарному процесі під час війни та як частині подальшого відновлення України. Діяльність театру ляльок аналізувалася крізь призму функціонування освіти та соціалізації дітей під час війни. Мета статті – аналіз результатів Міжнародного проєкту «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre». З визначеною метою нероздільно пов'язані завдання, які поставили перед собою автори статті: простежити як пристосувався та адаптувався театр ляльок до сучасного військового стану;

дослідити нові форми роботи з глядачем; підтвердити терапевтичну функцію мистецтва ляльок. Проект є міждисциплінарним дослідженням, що демонструє зв'язок між лялькарством і суспільством під час воєнних конфліктів. У процесі дослідження були використані такі методи як інтерв'ю, історичні наративи, опитування, фотофіксація. Актуальними для даного дослідження були такі методи, як включене спостереження (відвідування вистав), герменевтичний аналіз художнього тексту (текст вистави) та аналіз джерелознавчої бази (друковані видання, журнали та газети). Завдяки окресленій методології, удалося відповісти на питання, яке постало перед дослідниками: «Яким чином театр ляльок може пережити часи конфліктів і травм як вид мистецтва для дітей та їхніх сімей?» У статті зроблено висновок про те, що у межах проекту «Puppetry in the face of war» нами було проаналізовано роботу Одеського академічного театру ляльок. У діяльності театру можна визначити 3 значні сфери: суспільно-політичну, академічну та терапевтичну (прикладне лялькарство). Театр ляльок продемонстрував велику стійкість до труднощів і змін, адаптувався до потреб своєї громади, утворюючи безпечну гавань і творчий центр для їхніх мрій і радощів. Театр ляльок став місцем зцілення, де ляльки можуть витіснити травму та відкрити гру з глядачем.

Ключові слова: мистецтво лялькарства, лялька, театр ляльок, вертеп, Міжнародний проект (Портсмут – Одеса) «Театр ляльок перед обличчям війни», Одеський академічний театр ляльок.

Matt Smith,

*Professor of University of Portsmouth,
Co-convenor of TAPRA Applied and
Social Theatre Working Group
orcid.org/0000-0002-2570-0594
Matt.Smith@port.ac.uk*

Rozova Tamara,

*Doctor of Philosophical Science, Full Professor,
Head of the Department of Cultural Studies and Philosophy of Culture
Odessa Polytechnic National University
orcid.org/0000-0002-5168-425X
Web of Science Researcher ID: AAE-8871-2019
rozova@op.edu.ua*

Borodina Nataliia,

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Philosophy of Culture
Odessa Polytechnic National University
orcid.org/0000-0001-7502-518X
n.v.borodina@op.edu.ua*

Ovcharenko Tetyana,

*Candidate of Cultural Studies,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Philosophy of Culture,
Odessa Polytechnic National University
orcid.org/0000-0001-6315-1891
ovcharenko@op.edu.ua*

PUPPETRY IN THE FACE OF WAR

The article is devoted to the analysis of the «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre» project, which took place in 2023. The project, which brought together colleagues from the University of Portsmouth and the Department of Cultural Studies and Philosophy of Culture of the National University «Odessa Polytechnic», was funded by the UK Research and Innovation Fund (UKRI). This project was created due to the UK-Ukraine Twinning grant scheme, funded by Research England with the support of International Universities of Great Britain and UK Research and Innovation. On the part of Great Britain, Professor Matt Smith led the project; on

the Ukrainian part the project was led by Doctor of Philosophical Sciences, professor, head of the department Tamara Rozova. The purpose of the project was to support cooperation and links between institutions engaged in research in the field of culture. The project «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre» contributed to the popularization of the puppet theatre in general, and in particular the Odesa Academic Puppet Theatre, an important cultural institution that was founded in 1932. The study highlighted the way culture can survive conflict, especially for young people, and drew attention to the city of Odesa in a time of crisis. Puppet theatre is a very attractive and exciting art form that combines the culture of Great Britain and Ukraine through puppetry. This project focuses on puppetry as a socio-humanitarian process existing during the war and as a part of the subsequent recovery of Ukraine. The activity of the puppet theatre was analysed through the prism of the functioning of education and socialization of children during the war.

The purpose of the article is to analyse the results of the international project «Puppets in the Face of War». The tasks set by the authors of the article are inextricably connected with the specified goal: to analyse how the puppet theatre adapted to the modern military conflict; explore new forms of working with the viewer; to confirm the therapeutic function of puppet art. The project is an interdisciplinary study that demonstrates the connection between puppetry and society during military conflicts. In the research there were used methods of interviewing, historical narratives, surveys, and photography were used. These methods included observation (attending performances), hermeneutic analysis of the artistic text (the text of the performance) and analysis of the source knowledge base (printed publications, magazines and newspapers) were relevant for this study. Thanks to the outlined methodology, it was possible to answer the question posed to the researchers: «How can the puppet theatre survive during times of conflict and trauma as an art form for children and their families?» Within the framework of the project «Puppets in the Face of War» the work of the Odesa Academic Puppet Theatre was analysed. In the activity of the theatre there are three significant spheres that can be defined: socio-political, academic and therapeutic (applied puppetry). The Puppet Theatre has demonstrated great resilience to adversity and change, adapting to the needs of its community, creating a safe haven and creative centre for their dreams and joys. Puppet theatre has become a place of healing, where puppets can displace trauma and open play with the audience.

Key words: art of puppetry, puppet theatre, nativity scene, International Project (Portsmouth – Odesa) «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre», Odesa Academic Puppet Theatre.

*Маріонеток кидали в бій, щоб лестити тим,
хто перебуває при владі,
або боротися проти їхніх рішень.
Різні приклади можна навести протягом
усієї історії театру:
від давніх часів до наших днів.
(Ciobotaru, 2021, p. 14).*

Актуальність проблеми. Мистецтво театру ляльок – старовинне, воно бере початок від античних обрядів. Пройшовши складний шлях свого становлення та розвитку, – переслідування, заборону, смерть і відродження, розквіт і падіння, аматорство і професійність – мистецтво театру ляльок набуває нового змісту та функціонального значення сьогодні, у XXI столітті. В сучасній Україні близько 50 професійних та безліч самодіяльних театрів ляльок. З кожним роком зростає кількість людей, захоплених цим видом мистецтва. Воно стає особливо актуальним під час війни, коли на перший план виступають арт-терапевтична, психологічна, компенсаторна функції ляльки. Адже лялька як артефакт культури, з простої дитячої іграшки вже давно трансформувалася в ляльку-символ, і довела свою містичну, символічну,

асоціативну, філософську природу. Проєкт під назвою «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre» («Театр ляльок перед обличчям війни») розпочато у березні 2023 року та завершено у серпні 2023.

Опис проєкту. Він об'єднав колег з Університету Портсмута та кафедри культурології та філософії культури Національного університету «Одеська політехніка», фінансувався Фондом досліджень та інновацій Великої Британії (UKRI). Цей проєкт став можливим завдяки грантовій схемі UK-Ukraine Twinning, що фінансується Research England за підтримки Міжнародних університетів Великої Британії та UK Research and Innovation. З боку Великої Британії проєктом керував професор Метт Сміт, з української сторони проєкт очолила доктор філософських наук, професор, завідувачка

кафедри Тамара Розова. Брали участь у проєкті доценти кафедри культурології та філософії культури Національного університету «Одеська політехніка» Наталія Бородіна та Тетяна Овчаренко. Мета проєкту полягала в тому, щоб підтримати співпрацю та зв'язки між установами, які займаються дослідженнями, актуальними для України. Він є одним із 26 проєктів, які виконуються в рамках партнерства між Університетом Портсмута та Національним університетом «Одеська політехніка».

Проєкт «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre» сприяв популяризації театру ляльок взагалі, та зокрема, Одеського академічного театру ляльок, важливого культурного закладу, який було засновано у 1932 році. Дослідження висвітлює спосіб, яким культура може пережити конфлікт, особливо для молоді, й привернуло увагу до міста Одеси під час кризи та воєнної загрози. Театр ляльок – це дуже привабливий і захоплюючий вид мистецтва, який викликає багато схвальних історій у ЗМІ. Він поєднує культуру Великої Британії та України завдяки лялькарству. Цей проєкт зосереджений на лялькарстві як соціально-гуманітарному процесі під час війни та як частині подальшого відновлення країни. Діяльність театру ляльок аналізувалася крізь призму функціонування освіти та соціалізації дітей під час війни. На початку 2023 року між дослідниками було встановлено зв'язки, і завдяки проміжку у вісім місяців було надано етичне схвалення проєкту. Важливий факт полягає у тому, що дослідження лялькарства є актуальним у культурологічному полі України. Саме вивчення лялькарства в Одесі стало одним із рушійних аспектів проєкту. Згодом одним із найважливіших результатів проєкту було усвідомлення того, що в Україні під час нинішньої війни творчість театрів ляльок допомагає уникнути страшної травми насильства та конфлікту.

Мета статті – опис та аналіз результатів Міжнародного проєкту «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre». З визначеною метою нероздільно пов'язані завдання, які поставили перед собою автори статті:

- простежити як пристосувався та адаптувався театр ляльок до сучасного військового стану;
- дослідити нові форми роботи з маленьким та дорослим глядачем;
- підтвердити терапевтичну функцію мистецтва ляльок.

Як задокументував видатний ляльковий авторитет Генрик Юрковські, театр ляльок сильно страждав саме під час війни (Jurkowski, 1998, р. 173-186), особливо під час Другої світової війни, коли лялькові театри «відігравали значну роль у формуванні гуманістичного ставлення, збереження самоповаги» (Jurkowski, 1998, р. 174). У роздумах Г. Юрковського про театр ляльок під час війни знаходимо цікавий висновок про те, що театр ляльок як феномен культури допоміг людям подолати самотність і страх (Jurkowski, 1998, р. 186). Одеський академічний театр ляльок не є виключенням. Він пережив тяжкі роки Другої світової війни. Сьогодні він теж продовжує служити людям у полегшенні психологічних травм під час військового конфлікту.

Методи дослідження. Проєкт є міждисциплінарним дослідженням, що демонструє зв'язок між лялькарством і суспільством під час воєнних конфліктів у контексті Одеси. У процесі дослідження були використані такі методи як інтерв'ю, історичні наративи, опитування, фотофіксація. Особливо хотілося б виокремити такі важливі для даного дослідження методи як включене спостереження (відвідування вистав), герменевтичний аналіз художнього тексту (текст вистави) та аналіз джерелознавчої бази (друковані видання, журнали та газети). Завдяки окресленій методології, удалося відповісти на питання, яке постало перед дослідниками: «Яким чином театр ляльок може пережити часи конфліктів і травм як вид мистецтва для дітей та їхніх сімей?».

Основний текст. Необхідно підкреслити, що в Одесі існує один із найстаріших театрів ляльок в Україні, який продовжує функціонувати під час травматичної війни, що триває сьогодні. Як й у багатьох інших країнах Східної Європи в Україні є давні традиції лялькового мистецтва. Як приклад розглянемо театральну спадщину Одеси та, зокрема, історію зародження Одеського академічного театру ляльок.

Відзначимо, що театральне життя в Одесі розпочалося разом із народженням міста, у ХУІІ столітті. Одесити завжди захоплювалися красою рідного міста. Одеська мова з власним почуттям гумору ґрунтується на поліфонічній культурі багатьох етносів. Одеса виникла як буржуазне місто на кшталт емігрантських буржуазних міст США. Поліетнічність дозволила

створити культуру та мову цього унікального міста. З перших десятиліть свого життя місто славилося театральним життям. В Одесі функціонують Одеський обласний драматичний театр; Одеський академічний музично-драматичний театр ім. В. Василька; Театр Юного Глядача; Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного, до речі, директор якого багато років є викладачем кафедри культурології та філософії культури Національного університету «Одеська політехніка». Але головною перлиною Одеси є один із найкрасивіших театрів світу – Одеський державний академічний театр опери та балету, побудований за проектом віденських архітекторів Фельнера та Гельмера з 1884 до 1887 р. Зал для глядачів театру вражає красою. Зі сцени театру звучали найкращі голоси світу. Будівля театру по праву визнана однією з найкрасивіших у Європі. Вона виконана у стилі пізнього бароко. Однак зовнішнє оздоблення театру не може зрівнятися з його внутрішньою красою. Стеля (плафон) залу для глядачів розписана сценами з трагедій і комедій Шекспіра.

Зрозуміло, що вишуканого одеського театрального глядача неможливо було б виховати,

якщо б у Одесі не було Театру ляльок. Він був заснований у 1932 році, відтак є одним із найстаріших в Україні (Рис. 1).

Заклад розпочав свою роботу при Одеському Театрі юного глядача. Першим очільником закладу став Юзеф Гімельфарб. Під його керівництвом Одеський обласний театр ляльок працював 40 років, здобув визнання серед фахівців як професійна театральна установа. До 1941 року, до Другої світової війни, в театрі встигли поставити 10 вистав. Під час окупації Одеси, театр перебував в евакуації. Він відновив роботу лише у 1944 році. У цьому році театр отримав власне приміщення. Колектив не припиняв виїзних вистав у дитячих садках, школах та інтернатах. Період з 1970-х–1990-х років – справжній розквіт Одеського театру ляльок. У цей час театр вийшов на міжнародну сцену, став лауреатом і дипломантом багатьох театральних фестивалів. У 2002 році на посаду головного режисера театру запрошено заслуженого діяча мистецтв України, члена Міжнародної спілки лялькарів, відомого майстра Євгена Гімельфарба. Трупі театру поповнено молодими акторами – випускниками вишів Дніпра та Харкова.



Рис. 1. Стара будівля театру ляльок у приміщенні Євангельської Реформатської Пресвітеріанської Церкви

Від 12 вересня 2008 року на посаді директора закладу перебуває Йосип Меркович, який у 2009 році взявся за творчі експерименти. Під його керівництвом у 2012 році було остаточно оновлено фасад будівлі, фойє та глядацький зал театру. У 2018 році театру надано статус академічного. Репертуар Одеського академічного театру ляльок включає близько 30 вистав різних за стилями і жанрами, створених за творами українських та зарубіжних авторів. Колектив театру активно гастролює. У 1990-х Одеський театр ляльок впевнено заявив про себе в Україні та на міжнародних сценах. Театр брав участь у Міжнародному фестивалі театрів ляльок у місті Луцьку; двічі, у 1990 та 1998 роках здобував Велику бронзову медаль *Міжнародного фестивалю «Золотий дельфін»* (м. Варна, Болгарія); ставав лауреатом і дипломантом фестивалів в Нідерландах, Японії, Румунії, Фінляндії; у 1995–2002 році – постійний учасник та лауреат міжнародних фестивалів у Молдові. Неодноразово отримував Гран-прі в Україні. У 2018 році на II Міжнародному фестивалі театрів ляльок «PuppetUp» у м. Києві вистава вечірнього репертуару *«Інтерв'ю з відьмами»* здобула Гран-прі. У творчому колективі театру задіяні та активно працюють відомі українські актори.

Навіть за умов воєнного часу Одеський академічний театр ляльок продовжує працювати не лише над спектаклями для дітей, а й над спектаклями вечірнього репертуару для дорослих. Нещодавно тут відбулася прем'єра вистави-плачу *«Кадиш. Поминальна молитва»* у постановці режисера Е. Михайлова. Мета спектаклю не намагатися тільки розважати публіку, але й спонукати задуматися про серйозні речі.

Театр пропонує нові форми комунікації з глядачем. Однією з таких форм є квест-екскурсія, яка була проведена у театрі для студентів-культурологів Національного університету «Одеська політехніка». У творчому колективі театру задіяні і активно працюють відомі актори Анатолій і Ніна Лук'яненко, Карина Шрагіна-Кац, Людмила Марченко, Іван Цуркан, Юрій Невгомонний.

Дослідження під час проєкту проходило декілька етапів:

1. Підготовчий.
2. Спостереження та вивчення критики щодо репертуару та театру взагалі.

3. Квест-екскурсія та аналіз художнього тексту. Написання рецензій.

4. Опитування.

5. Проведення семінарів.

6. Аналіз результатів проєкту. Оприлюднення наукових статей.

Результати дослідження:

На першому – Підготовчому етапі – було створено творчу команду проєкту і обговорено план роботи.

На другому етапі – знайомство зі штатом театру ляльок, їх режимом роботи та репертуаром. На цьому етапі дослідження активно використовувався метод включеного спостереження, яке передбачало відвідування вистав театру та ознайомлення з друкованими джерелами щодо діяльності Одеського академічного театру ляльок. З'ясовано, що загального наукового дослідження щодо театру немає, але є згадування про театр в різних публіцистичних джерелах. Вивчення джерел дозволило дослідити репертуар театру.

На третьому етапі – відвідування вистав, бесіди та аналіз драматургічних та літературних текстів, написання рецензій. Так, у межах навчальних курсів освітньої програми «Культурологія» студенти-культурологи відвідали декілька вистав для дітей та дорослих, для них була проведена квест-екскурсія. Студенти-культурологи написали рецензії та критичні відгуки на вистави. Підкреслимо, що квест-екскурсія – це нова форма комунікації з глядачем у театрі. На екскурсію було запрошено як молодше покоління, так і дорослі. Квест-екскурсія складалась з 3-х етапів: історія театру, знайомство з ляльками та практичні вправи на можливість керувати ними, майстер-клас підготовки роботи актора на сцені, що передбачає виконання вправ на увагу, швидкість реакції, розвантаження м'язів. На кожному з етапів з глядачами комунікували фахівці-професіонали театру. Проводив екскурсію Юрій Ющенко – завідувач літературною частиною театру. Екскурсія надала можливість побачити як нові, так й вже улюблені персонажі казок, мультфільмів у театральному музеї.

Одним із найцікавіших виявився **четвертий етап проєкту – Проведення опитування**. Він проходив за певних вимог. Усі інтерв'юери ознайомилися та підписали анкету-угоду-дозвіл для проведення опитування. В анкеті була чітко вказана інформація про сам проєкт, можливий

вибір особистості (відповідати чи не відповідати на запитання), мета та завдання проєкту. Анкета була розроблена професором Меттом Смітом спеціально для цього дослідження.

П'ятий етап дослідження ознаменувався проведенням двох семінарів, за участю всіх членів творчої групи проєкту та всіх тих, хто причетний до цієї теми, хто цікавиться питаннями та проблемами сучасного театру ляльок. **Puppets in the Face of War. A collaborative seminar with colleagues from Odessa and the world of puppetry** (Рис. 2).

Отже, одним із яскравих моментів дослідницької діяльності в цьому проєкті стали два семінари з міжнародною аудиторією, проведені на Zoom та організовані Університетом Портсмута. На першому семінарі доктор Юлія Щукіна (доцент, завідувач кафедри театрознавства Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського) розповіла про те, як тепер театр ляльок називають «театром анімації». Вона розповіла, скільки постановок включало контент, який був пророцтвом нинішньої війни. Було зрозуміло, що під час війни існує широкий спектр постановок, і що деякі з них є патріотичними комедіями як формою антистресу для громад. Оригінальні відповіді в шоу, як-от *Refugee Cats*, є прикладами її обговорення. Ольга Дорофєєва (завідувач літературно-драматичної частини Харківського державного академічного театру ляльок імені В. А. Афанасєєва та викладач Національного університету мистецтв імені П. Котляревського) також розповіла про те, як театр ляльок створював амбітні постановки творів Шекспіра та Бертольда Брехта в таких місцях, як підземний метрополітен. Вона розповіла про велику роботу з дітьми, про творчі майстер-класи для дітей, де вони працюють з ляльками. Доктор Мирослава Циганик (доцент Львівського

національного університету імені Івана Франка) відкрила нам те, що у Львові все ще триває навчання студентів і що студенти використовують бомбосховища для продовження навчання та навичок. Доктор Софія Роза-Лаврентій (доцент Львівського національного університету імені Івана Франка) зазначила, що театр ляльок є корисним засобом для молоді, щоб обговорювати жахи та травми війни. Театр ляльок створює дистанцію, щоб ці групи могли виражати наративи війни. Дуже важливо було ознайомитися з її термінологічним апаратом. Вона визначила терапевтичний аспект театру ляльок, проаналізувала яким чином театр лікує. Вона розглянула театр як притулок для спільнот і простір, який захищає. Олександра Тітарова (*Divadelní Fakulta Akademie Múzických Umění*) обговорила, як програми в Чеській Республіці підтримують українських студентів-переселенців у продовженні навчання в театрі ляльок.

Отже, такі види співпраці руйнують бар'єри та дозволяють комунікувати між культурами. Нарешті, під час першого семінару ми почули від Каріад Астлз, яка є репетитором театру ляльок та керівником курсу Королівської центральної школи ораторського мистецтва та драми (*Exeter University*) та Віце-президентом UNIMA, доповідь про те, яку тривалу історію мав театр ляльок ще до війни. Її трактовка театру ляльок як форми мистецтва, що використовує символи та приховані повідомлення, щоб розповісти важливі наративи, яка формує національну ідентичність, була чудовим способом завершити наші презентації.

На другому семінарі ми почули про цікаві проєкти під керівництвом Ольги Пінаєвої, упродовж яких проводилися лялькові майстер-класи для дітей, що постраждали від війни. Проєкт *Bag of Puppets* безпосередньо приносить радість молоді через виготовлення ляльок



Рис. 2. Логотип семінарів *Puppets in the Face of War*

(Торба ляльок). На завершення двох семінарів доцент Національного університету «Одеська політехніка» Тетяна Лугова доповіла нам про спадщину та витоки лялькарства в Україні, які базуються на вертеповій формі театру. Вона прослідкувала розвиток українського вертепу протягом періодів історичного розвитку, довела, що ця форма є національним архетипом і унікально українською у своєму історичному розвитку.

З інтерв'ю працівників Одеського академічного театру ляльок ми дізналися, що театр продовжував працювати, хоча частину співробітників призвали на військову службу. «Ми продовжували створювати вистави, а глядачі продовжували приходити до нас. Тобто театр не зупинявся. Просто через хвилювання стало складніше. Тому в цей час, коли була тривога, потрібно було йти до бомбосховища. До речі, ми припиняли виступ, але потім, після перерви, продовжували виставу».

Інший респондент обговорював, як робота театру продовжується паралельно з важливими освітніми аспектами: «Ми припиняли, потім відновлювали виступи, якщо була повітряна тривога, ми йшли в укриття, а потім продовжували виступ. З дітьми спускається аніматор. Також ми проводимо екскурсії театром. Це інтерактивні тури з елементами квесту. На ці екскурсії часто приходять школярі, їм дуже цікаво. Їм розповідають про всі тонкощі лялькового мистецтва і навіть дозволяють спробувати попрацювати з ляльками».

З розповідей усіх респондентів було зрозуміло, що театр ляльок є важливим культурним орієнтиром для дітей і є важливим відволікаючим фактором. У групі інтерв'ю висловлювалися думки про те, як театр ляльок може принести радість і посмішки молодим поколінням. Один респондент також визнав, наскільки важливий театр ляльок для дорослого населення:

«Моя мета – популяризувати театр «Ляльки». Тому що, на жаль, ну я від багатьох чую, що «театр з ляльками» – це тільки для маленьких, це – несерйозно. За часів Радянського Союзу була вказівка, що театр ляльок має бути виключно дитячим, але це неправда. Ненавиджу, коли кажуть «театр з ляльками» – це зневажливо, ніби ти там сам граєшся в ляльки і це можуть дивитися лише діти до 3 років. Але це зовсім не так, ми робимо багатошарові вистави,

смисловий світ знайде кожен – і діти, і дорослі, адже ми створюємо новий інтерактивний всесвіт, де кожен знайде щось своє».

Дивлячись на реакцію відданого персоналу, стає зрозуміло, що вони вірять, що надають важливу культурну послугу, яка є безпечним уявним простором театру подалі від кровопролиття та жаху конфлікту поза стінами театру. Театр розглядається як притулок від жорстокості конфлікту, і він одночасно дуже популярний, але також покращує життя для місцевого населення. Існує також велика національна гордість у можливості продовжувати театр ляльок після величезних змін і щоденних збройних конфліктів. Зрозуміло, що репертуар продовжується, але є бажання створювати нові твори для охочої публіки. Зрозуміло, що співробітники театру виявляють пристрасть до формування альтернативного всесвіту подалі від війни, де люди можуть мріяти та використовувати ескапізм театру, щоб протистояти. Цю важливу функцію театру ляльок як втечу від реальності, визнає в своєму есе про театр ляльок і війну Чоботару, коли розглядає історичний театр ляльок. Чоботару в роботі «Ляльки – у часи миру та війни» Театральні колоквиуми» припускає, цитуючи уривок із досвіду Гете про театр ляльок під час війни, що; «Роль цих виступів у створенні безпечного середовища та зменшенні впливу війни на життя дітей очевидна. Образ війни зблід, він зник у світі, створеному персонажами, оживленими дорослими в родині; маріонетки були гарантією обіцяної безпеки, нормальності та захисту» (Ciobotaru, 2021, p. 10). Ескапізм у цих виставах є як терапевтичним, так і резистентним актом для учасників.

Важливість театру ляльок зрозуміла з бесід з працівниками театру. Їх смілива та самовіддана діяльність, що включає адаптацію навіть під час повітряних тривог, пов'язаних з війною, свідчить про важливу роль колективу театру в громаді. Як вважає Блюменталь, ляльки надають важливі соціальні послуги громадам, у тому числі під час війни: «Для груп, втративших коріння завдяки війні чи іншим соціальним чи природним потрясінням, маріонетки можуть забезпечити культурні рятувальні круги» (Blumenthal, 2005, p. 195) Зрозуміло, що міжнародне співтовариство лялькарів визнає важливість боротьби за виживання, яку ведуть лялькарі України та її спільнота. Американський

вчений Рубін, визнаючи діяльність української лялькової культури робить висновок: «Лялькові трупи Львова, Харкова, Києва, Одеси є одними з найстаріших і найбільших в Україні. Ці та багато інших артистів-лялькарів по всій країні відповіли на поточну війну енергією, витонченістю, креативністю та хоробрістю. Роблячи це, вони продемонстрували постійну здатність лялькового мистецтва оживляти людський дух» (Ruble, 2023, p. 7).

Це визнання є важливим у час, коли війна ізолує людей один від одного. Одним із важливих результатів нашого проєкту стало об'єднання та обмін історіями про українську культуру. Таким чином маріонетки можуть об'єднувати людей, навіть коли вони розділені конфліктами та кордонами. Емоційний коментар був зроблений командою українських дослідників театру ляльок. Вони відзначили, що інтерес до театру ляльок з боку англійського вченого підкреслює для них силу українського лялькарства.

Висновки. На завершення необхідно підкреслити, що у процесі проєкту дослідники отримали переконливі докази того, що Одеса є домом для театру ляльок, так й для всієї громади. Саме тому ми хочемо популяризувати цю позитивну історію для нової аудиторії. Це бажання ґрунтується на спадщині лялькового мистецтва, яке триває, незважаючи на суворі часи, коли населення знаходиться під загрозою. Театр ляльок продемонстрував велику стійкість до цих труднощів і змін, а також адаптувався до потреб своєї громади, утворюючи безпечну гавань і творчий центр для їхніх мрій і радощів. Театр ляльок може бути місцем зцілення, де ляльки можуть витіснити травму та відкрити гру з дітьми та навіть дорослими. Це також може бути місцем для розгляду навіть найжорстокіших аспектів поведінки людства під час війни. Деякі вчені визнають, що під час збройного конфлікту маріонетка може бути використана як зброя під час ведення війни (McCarthy, 1988). У фокусі дослідження Одеського академічного театру ляльок стає очевидним, що театр ляльок використовується як життєствердне мистецтво, яке може зіграти серця та уми як глядачів, так і учасників.

Таким чином, у межах проєкту «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa Puppet Theatre» нами було проаналізовано роботу Одеського академічного театру ляльок. У діяльності

театру можна визначити 3 значні сфери: суспільно-політичну, академічну та терапевтичну (прикладне лялькарство).

Якщо до початку війни академічна сфера (творчі пошуки оригінальних ідей для вистав) займала майже весь обсяг діяльності театру, то зараз всі три сфери мають рівне значення.

Суспільно-політична сфера

З початком війни театр одразу виразив свою громадянську позицію: Спектаклі театру під час воєнного стану зібрали в сукупності майже тисячі переглядів у соціальних мережах. (Вергеліс, 2022).

Під час інтерв'ю в межах проєкту Е. Михайлов зазначив, що для нього головною метою створення роликів було показати, що диктатор – це теж жива людина, на яку чекає покарання за свої злочини. Співробітники театру продовжують демонструвати активну підтримку України: у мережі з'явилися театральні мініатюри творчої сім'ї Олександра та Ірини Богдановичів, патріотичні авторські пісні заслуженого артиста України Станіслава Михайленка. Співробітники театру активно беруть участь у волонтерській діяльності: «Начальник художньо-виробничого цеху Наталя Бабічева та бутафор Раїса Базелевська власними руками пошили для військових безліч бахіл та похідних подушок. До того ж ініціювали в театрі збір для бійців грошових коштів і продуктів» (Поліщук, 2023). Активну проукраїнську позицію виражають офіційні соціальні мережі театру – сторінка в фейсбуці та канал в телеграм. (Наприклад, запис від 21 листопада 2022 року).

Театр бере активну участь у мистецько-патріотичних заходах. Наприклад, 25 березня 2022 року театр брав участь в Першому регіональному конкурсі малюнків на асфальті «З Україною в серці». Переможці отримали квитки на екскурсію та майстер-клас від театру (Одеський академічний театр ляльок, 2022.)

Одеський академічний театр ляльок брав участь в загальноодеській театральній акції протесту. Основний лозунг театру зараз: «Кожен із нас наближає Перемогу, як може!». Позиція театру була оприлюднена 21 березня, на свято Лялькаря: «21 березня – наше професійне свято – Всесвітній день Лялькаря. Ми планували відзначити це свято зовсім в іншій атмосфері, як і всі інші свята цього року. Адже весь 2022 рік для нас мав стати роком великих

Порівняльна таблиця репертуару театру Одеського академічного театру ляльок
за 2021–2023 роки

До війни	Після війни
<p style="text-align: center;">До війни</p>  <p>ТРАВЕНЬ 2021</p> <p>ВИСТАВИ ДЛЯ ДІТЕЙ початок о 11.00, 13.00</p> <p>1 30 Г.-Х. Андерсен РУСАЛОЧКА ПРЕМ'ЄРА 4.00 1 год, 10 хв.</p> <p>3 Р. Келліні ПРИГОДИ СЛОНЕНЯ 8.00 Ш. Перро ЧЕРВОНА ШАПОЧКА 8.00 8 ДЮЙМОВЧКА 4.00 9 ТРОЄ ПОРОСЯТ 4.00 15 КИЦЬКІН ДІМ ПРЕМ'ЄРА 4.00 16 КИТАЙСЬКА НАРОДНА КАЗКА-ПРИТЧА 4.00 22 АЙ БОЛИТЬ 4.00 23 ПРИГОДИ МИШЕНЯ МИЦІКА 4.00 29 КОЛОБОК 4.00</p> <p>ВИСТАВИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ початок о 19.00</p> <p>3 О. Болган DAWN-WAY 16.00 8 М. Філіпов КОНЯГИ 16.00 15 С. Кожан ІНТЕР'Ю З ВІДЬМАМИ 16.00 22 І. Бабель БАБИ БАБВЛЯ 16.00</p> <p>www.teatr-kukol.od.ua Пастера, 15 723-72-93</p>	 <p>ТРАВЕНЬ 2023</p> <p>РЕПЕРТУАР ДЛЯ ДІТЕЧОК початок вистав о 11.00</p> <p>субота 06 Ю. Чеповицький ПРИГОДИ МИШЕНЯТИ МИЦІКА неділя 07 Ш. Перро ЧЕРВОНА ШАПОЧКА субота 13 Ш. Перро ПОПЕЛЮШКА неділя 14 Г. Х. Андерсен ДЮЙМОВЧКА субота 20 За мотивами народної казки ВОВК ТА СЕМЕРО КОЗЕНЯТ неділя 21 В. Орлов ЗОЛОТЕ КУРЧА субота 27 Г. Покризова ВЕСЕЛІ ВЕДМЕДИКИ неділя 28 Ю. Чеповицький КОЗАЦЬКІ ПРИГОДИ</p> <p>www.teatr-kukol.od.ua Пастера, 15. ☎ 723-72-93</p>
 <p>2023 ЛИПЕНЬ</p> <p>РЕПЕРТУАР ДЛЯ ДІТЕЧОК початок вистав о 11.00</p> <p>субота 01 За мотивами народної казки ТРОЄ ПОРОСЯТ неділя 02 Ю. Чеповицький ПРИГОДИ МИШЕНЯТИ МИЦІКА ПРЕМ'ЄРА субота 08 М. Філіпов КОТИЛАСЯ ТОРБА, або ПРИГОДИ ІВАСИКА-ТЕЛЕСИКА неділя 09 А. Де Ж П'яте? субота 16 Ш. Перро ПОПЕЛЮШКА субота 22 За мотивами народної казки ВОВК ТА СЕМЕРО КОЗЕНЯТ неділя 23 В. Орлов ЗОЛОТЕ КУРЧА субота 29 М. Філіпов КОТИЛАСЯ ТОРБА, або ПРИГОДИ ІВАСИКА-ТЕЛЕСИКА ПРЕМ'ЄРА неділя 30 Г. Х. Андерсен ДЮЙМОВЧКА</p> <p>РЕПЕРТУАР ДЛЯ ДОРОСЛИХ початок вистав о 19.00</p> <p>субота 08 DAWN-WAY. ДОРОГА В НІКУДИ субота 29 קורקין ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ</p> <p>РЕПЕРТУАР ДЛЯ ДІТЕЧОК початок вистав о 11.00</p> <p>субота 05 М. Філіпов ФАРБОВАНИЙ ЛИС ПРЕМ'ЄРА неділя 06 А. Де Ж П'яте?</p> <p>РЕПЕРТУАР ДЛЯ ДОРОСЛИХ початок вистав о 19.00</p> <p>субота 05 В. Орлов СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ ПРЕМ'ЄРА</p>	 <p>2023 ЛИПЕНЬ</p> <p>РЕПЕРТУАР ДЛЯ ДІТЕЧОК початок вистав о 11.00</p> <p>субота 01 За мотивами народної казки ТРОЄ ПОРОСЯТ неділя 02 Ю. Чеповицький ПРИГОДИ МИШЕНЯТИ МИЦІКА ПРЕМ'ЄРА субота 08 М. Філіпов КОТИЛАСЯ ТОРБА, або ПРИГОДИ ІВАСИКА-ТЕЛЕСИКА неділя 09 А. Де Ж П'яте? субота 16 Ш. Перро ПОПЕЛЮШКА субота 22 За мотивами народної казки ВОВК ТА СЕМЕРО КОЗЕНЯТ неділя 23 В. Орлов ЗОЛОТЕ КУРЧА субота 29 М. Філіпов КОТИЛАСЯ ТОРБА, або ПРИГОДИ ІВАСИКА-ТЕЛЕСИКА ПРЕМ'ЄРА неділя 30 Г. Х. Андерсен ДЮЙМОВЧКА</p> <p>РЕПЕРТУАР ДЛЯ ДОРОСЛИХ початок вистав о 19.00</p> <p>субота 08 DAWN-WAY. ДОРОГА В НІКУДИ субота 29 קורקין ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ</p> <p>РЕПЕРТУАР ДЛЯ ДІТЕЧОК початок вистав о 11.00</p> <p>субота 05 М. Філіпов ФАРБОВАНИЙ ЛИС ПРЕМ'ЄРА неділя 06 А. Де Ж П'яте?</p> <p>РЕПЕРТУАР ДЛЯ ДОРОСЛИХ початок вистав о 19.00</p> <p>субота 05 В. Орлов СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ ПРЕМ'ЄРА</p>
 <p>ЖОВТЕНЬ</p> <p>ВИСТАВИ ДЛЯ ДІТЕЙ початок о 11.00, 13.00</p> <p>субота 02 Ю. Чеповицький ПРИГОДИ МИШЕНЯТИ МИЦІКА неділя 03 Р. Келліні ПРИГОДИ СЛОНЕНЯ субота 09 К. Чуковський АЙ БОЛИТЬ неділя 10 Ш. Перро ПОПЕЛЮШКА субота 16 Ш. Перро ЧЕРВОНА ШАПОЧКА неділя 17 За мотивами народної казки ВОВК ТА СЕМЕРО КОЗЕНЯТ субота 23 Г.-Х. Андерсен ДЮЙМОВЧКА неділя 24 За мотивами народної казки ТРОЄ ПОРОСЯТ субота 30 С. Маршак ТЕРЕМОК ПРЕМ'ЄРА неділя 31 С. Маршак ТЕРЕМОК</p> <p>ВИСТАВИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ початок о 19.00</p> <p>субота 23 С. Кожан ІНТЕР'Ю З ВІДЬМАМИ субота 30 М. Філіпов МЕРТВІ ДУШІ</p> <p>www.teatr-kukol.od.ua Пастера, 15 723-72-93</p>	 <p>ЖОВТЕНЬ</p> <p>ВИСТАВИ ДЛЯ ДІТЕЙ початок о 11.00</p> <p>субота 01 Г. Х. Андерсен РУСАЛОЧКА неділя 02 За мотивами англійської народної казки ТРОЄ ПОРОСЯТ субота 08 Ш. Перро ПОПЕЛЮШКА неділя 09 За мотивами народної казки КОЛОБОК субота 15 За мотивами казки О. Толстого БУ-РА-ТИ-НО неділя 16 К. Чуковський АЙ-БОЛИТЬ субота 22 С. Маршак КИЦЬКІН ДІМ неділя 23 Г. Х. Андерсен ДЮЙМОВЧКА субота 29 Ш. Перро ЧЕРВОНА ШАПОЧКА неділя 30 За мотивами народної казки ВОВК ТА СЕМЕРО КОЗЕНЯТ</p> <p>www.teatr-kukol.od.ua Пастера, 15. ☎ 723-72-93</p>

радісних свят. Сьогодні ми зустрічаємо Всесвітній день лялькаря з почуттям тривоги за нашу країну і наше місто та болем втрати за наших співвітчизників... Але ми точно знаємо – попереду нас чекає велике світле свято – День української Перемоги!» (21 березня, 2022).

Академічна сфера

Перше, на що варто звернути увагу: у 2022 році театр пережив розрив з минулим Одеси. До 2022 року багато вистав «за традицією» йшли російською мовою, зараз керівник літературної частини Одеського академічного театру ляльок Юрій Ющенко зазначає, що «ми перезапускаємо всі вистави українською».

Якщо порівняти афіші 2021 довоєнного та 2023 воєнного років (Таблиця 1):

В цілому спостерігається зменшення дорослого репертуару, наприклад, в жовтні 2022 та травні 2023 виходили тільки дитячі вистави. Але починаючи з вересня театр повертається до звичного співвідношення: 8 дитячих вистави на місяць та 3 дорослих, з яких як правило одна драматична і дві комічні – як, наприклад, у анонсі вересня є драматичний «Кадиш» та комічні «Сон літньої ночі» та «Мертві душі» (Рис. 3).

За часів війни відбулися три прем'єри: комічна-музична вистава «Сон літньої ночі» за мотивами твору Шекспіра, трагічний «Кадиш або поминальна молитва» та дитяча вистава

«Фарбований лис». Вистава «Сон літньої ночі» зібрала аншлаг і, за відгуками глядачів, стала дуже яскравою театральною подією: «В Одеському академічному театрі ляльок – прем'єра. Велика, казково-феєрична прем'єра на дві дії, повна найнеймовірнішого чаклунства. Прем'єрний показ комедії Шекспіра «Сон літньої ночі» супроводжувався вибухами сміху та оплесками вдячного глядача, якому зараз так не вистачає позитиву... Казка для дорослих обернулася блискучою каруселлю неймовірних подій, магічних та просто чарівних... Вистава щиро іскриться вигадками, масками, костюмами. І, звичайно, найнесподіванішими поворотами, де різні сюжетні лінії органічно переплітаються» (Котова, 2023).

Жанр вистави тяжіє до кабаре-мюзікла, в якому було використано неординарні творчі прийоми. Наприклад, було зварено штучний каркас роялю, в який на місце клавіш було поставлено реальний синтезатор, на якому грає актор, а в той час під кришкою роялю відбувається лялькова вистава. Ця вистава – яскравий приклад amusement art, про який писав Колінгвуд. The aim of amusement art is to stimulate an emotion by 'make believe' means, and to discharge it (Collingwood's Aesthetics, 2022).

Інший настрій відчуваємо у виставі, яка присвячена Голокосту. Її готували ще до війни



Рис. 3. Репертуар театру Одеського академічного театру ляльок за вересень 2023 р.

за підтримкою гранту. Вистава «Кадиш, або поминальна молитва», в якій глядач проживає реконсолідацію травматичних спогадів через повернення до трагедії єврейського народу, яка у свій час торкнулась і одеського регіону. Трагедія євреїв у Голокості схожа на трагедію українців, тому дозволяє глядачу інтегрувати трагедію сьогодення як частину лінії життя, що була притаманна Голокосту.

Прем'єра «Фарбований лис» є також знаковою подією, тому що ця вистава за мотивами твору І. Франка є традиційною для західноукраїнських театрів, але не є типовою для сходу України, де дитинство, що пов'язане з ляльковим театром більше асоціюється з російською літературою. Поява цього твору свідчить про ще один крок до набуття театром української спадщини.

Серед спектаклів, що вже були, але зазнали переосмислення варто зазначити «Золоте Курча» та «Козацькі пригоди». В «Козацьких пригодах» Одеський академічний театр ляльок долучився до розробки нової сучасної української міфології. Міфологеми про хоробрих воїнів-козаків є основою вистави «Козацькі пригоди». Майже усі вистави Одеського академічного театру ляльок було переосмислено під сучасні реалії, щоб допомогти терапевтувати дітей та батьків, які втратили добробут за часів війни. Наприклад, у виставі «Золоте курча» маленькі глядачі та батьки розуміють, що головним є родинна любов та підтримка, а не золоті гори.

3. Терапевтична функція театру

Терапевтична функція розвивалась театром ще до 2014 року, коли місто Одеса стикнулося з проблемою ресоціалізації внутрішньо переміщених осіб. Керівництво театру прийняло рішення, що однією з найкращих форм соціалізації є лялькарство, тож для внутрішньо переміщених осіб квитки на спектаклі були

безкоштовні. Необхідно зазначити, що ще до війни театр співпрацював з проектами інклюзивних театрів, і зараз ця співпраця триває. Так, актор Артем Теляшенко проводить майстер-класи для особливих глядачів (Інклюзивний ляльковий театр, 2023.) Так, був проведений перший майстер-клас, присвячений створенню обличчя майбутньої ляльки за допомогою скульптурного пластиліну. Окрім майстер-класів для одеситів, проводяться й онлайн заняття «Особливий театр ляльок». Ця культурна практика є не тільки корисною для сенсорної інтеграції та дрібної моторики, пам'яті та логіки, але й для душі. Як одна з форм роботи проводиться малювання із закритими очима, створення смішних фраз, завдяки цим малюнкам. Не менш цікавим є слухання аудіо-казки, обговорення подій та героїв прослуханої казки. Так юні глядачі вчаться міркувати і творити.

Отже, за часів війни театр ляльок активізував свою роботу, впровадив нові форми арт-терапії та розробив пільгову підтримку для переселенців та дітей з інвалідністю. Театр ляльок зараз є єдиним театром Одеси, який не просто відправляє глядачів у бомбосховище під час тривоги, але й продовжує працювати з ними, разом з аніматорами, створюючи нову інтерактивну виставу. Як зазначають співробітники театру, одним з головних завдань терапевтичної вистави є переживання досвіду своєї травми для того, щоб зрозуміти, що зло не є непереможним, зло перемагається сміхом, а інколи зло стає на бік добра, як трапилось зі злим вовком у казці про золоте курча.

Отже, можна стверджувати, що Одеський академічний театр ляльок повною мірою розкриває потенціал лялькарства під час війни як в суспільно-політичному, так в академічному, так й в терапевтичному плані.

Список використаних джерел:

1. "Ukraine Focus" (2023). URL: <https://www.wilsoncenter.org/collection/arts-war-ukrainian-artists-confront-russia> (дата звернення 12.06.2023)
2. Blumenthal Eileen. (2005). *Puppetry : a World History*. New York: Harry N. Abrams, Publishers. Print.
3. Ciobotaru A. D. (2021). 'Puppets–In Times Of Peace And War.' *Colocvii teatrale*, (31). Pp. 8–17.
4. Ciobotaru, A. D., 2021:14
5. Collingwood's Aesthetics, 2022. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/collingwood-aesthetics/#ArtAmus> (дата звернення 17.06.2023).
6. Ivanova-Hololobova D. (2023) 'Christmas Is a Holiday of Eternal Hope: How Ukrainian Puppeteers Celebrated under Russian Attacks'. *Puppetry International*, Vol. 53. Pp. 26–29.
7. Jurkowski Henryk. (1998) *A History of European Puppetry*. Lampeter: Edwin Mellen.

8. McCarthy James. (1988) 'Militant Marionettes: Two 'Lost' Puppet Plays of the Spanish Civil War, 1936–39.' *Theatre Research International* 23.01 : 44–50.
9. Ruble B. A. (2023). Puppetry and the War in Ukraine. *Puppetry International*, Vol. 53, Pp. 4–7.
10. Вергеліс О. (2022). Театр у хроніках війни. URL: <https://www.facebook.com/oleg.vergelis/posts/pfbid02хууG7CqYGj7Py8aioNCaP8pHKYbLM36Qe5SPjvCDh53cBQhQ15raSSeSaii7Yrl> (дата звернення 20.07.2023).
11. Інклюзивний ляльковий театр (2023). URL: <https://www.facebook.com/inkluzLyalteatr/> (дата звернення 06.09.2023).
12. Котова М. (2023) Під владою чаклунства: на сцені одеського Театру ляльок – комедія Шекспіра. URL: <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/pidvladoju-chaklunstva-na-sceni-odeskogo-teatru-ljalok-komedija-shekspira> (дата звернення 04.08.2023).
13. Лугова, Т. А. (2018). Український вертеп: синтактика, семантика, прагматика, динаміка. LAP LAMBERT Academic Publishing. URL: <http://dspace.opu.ua/jspui/handle/123456789/8329> (дата звернення 15.09.2023).
14. Одеський академічний театр ляльок (2022). URL: <https://www.facebook.com/teatrPastera15a/posts/pfbid0WEur5gxf7d38KEQgWdTFkzti3uSBNvGhdRuGBku9jKPrFW94hJ2wef2ZbVLhyvWl> (дата звернення 25.05.2023).
15. Поліщук В. (2023). Театри в Одесі: як виживають та дають вистави під час війни. URL: <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/odeski-teatri-pid-chas-vijni-pro-vistavi-v-bomboshovishhah-ta-prem-ieri-z-generatorami> (дата звернення 03.08.2023)
16. Торба ляльок. (2023). Публічна сторінка у соціальній мережі. URL: <https://www.facebook.com/bagofpuppets> (дата звернення 02.09.2023).
17. 21 березня – наше професійне свято – Всесвітній день лялькаря (2022). URL: <https://www.facebook.com/teatrPastera15a/posts/pfbid02UyXDNGsxNuBNkVLTGo5SEs5ooJ3cbVzw4L8e9Q8ZFfGDUL3jNwK9rtjG7HWhs8mTl> (дата звернення 18.07.2023)

References:

1. "Ukraine Focus". (2023). URL: <https://www.wilsoncenter.org/collection/arts-war-ukrainian-artists-confront-russia> (date of application 12.06.2023)
2. Blumenthal Eileen. (2005). *Puppetry : a World History*. New York: Harry N. Abrams, Publishers. Print.
3. Ciobotaru A. D. (2021). 'Puppets–In Times Of Peace And War.' *Colocvii teatrale*, (31). Pp. 8–17.
4. Ciobotaru, A. D., 2021:14
5. Collingwood's Aesthetics, 2022. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/collingwood-aesthetics/#ArtAmus> (date of application 17.06.2023).
6. Ivanova-Hololobova D. (2023) 'Christmas Is a Holiday of Eternal Hope: How Ukrainian Puppeteers Celebrated under Russian Attacks'. *Puppetry International*, Vol. 53. Pp. 26–29.
7. Jurkowski Henryk. (1998) *A History of European Puppetry*. Lampeter: Edwin Mellen.
8. McCarthy James. (1988) 'Militant Marionettes: Two 'Lost' Puppet Plays of the Spanish Civil War, 1936–39.' *Theatre Research International* 23.01 : 44–50.
9. Ruble B. A. (2023). Puppetry and the War in Ukraine. *Puppetry International*, Vol. 53, Pp. 4–7.
10. Vergelis O. (2022). Theater in the Chronicles of War. URL: <https://www.facebook.com/oleg.vergelis/posts/pfbid02хууG7CqYGj7Py8aioNCaP8pHKYbLM36Qe5SPjvCDh53cBQhQ15raSSeSaii7Yrl> (date of application 20.07.2023).
11. Inclusive puppet theater (2023). URL: <https://www.facebook.com/inkluzLyalteatr/> (date of application 06.09.2023).
12. Kotova M. (2023). Under the power of witchcraft: Shakespeare's comedy on the stage of the Odessa Puppet Theater. URL: <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/pidvladoju-chaklunstva-na-sceni-odeskogo-teatru-ljalok-komedija-shekspira> (date of application 04.08.2023).
13. Lugova, T. A. (2018). Ukrainian nativity scene: syntax, semantics, pragmatics, dynamics. LAP LAMBERT Academic Publishing. URL: <http://dspace.opu.ua/jspui/handle/123456789/8329> (date of application 15.09.2023).
14. Odessa Academic Puppet Theater. (2022). URL: <https://www.facebook.com/teatrPastera15a/posts/pfbid0WEur5gxf7d38KEQgWdTFkzti3uSBNvGhdRuGBku9jKPrFW94hJ2wef2ZbVLhyvWl> (date of application 25.05.2023).
15. Polishchuk V. (2023). Theaters in Odessa: how they survive and give performances during the war. URL: <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/odeski-teatri-pid-chas-vijni-pro-vistavi-v-bomboshovishhah-ta-prem-ieri-z-generatorami> (date of application 03.08.2023)
16. A bag of dolls. (2023). Public page in a social network. URL: <https://www.facebook.com/bagofpuppets> (date of application 02.09.2023).
17. March 21 is our professional holiday – World Puppetry Day. (2022). URL: <https://www.facebook.com/teatrPastera15a/posts/pfbid02UyXDNGsxNuBNkVLTGo5SEs5ooJ3cbVzw4L8e9Q8ZFfGDUL3jNwK9rtjG7HWhs8mTl> (date of application 18.07.2023)